

Skammens sjælesorg

Af adjunkt, ph.d. Mikkel Gabriel Christoffersen

Fra den 1. oktober 2021 er jeg blevet ansat som adjunkt i Praktisk Teologi med sjælesorg som mit forskningsfokus, mere specifikt sjælesorg og skam.

Faget Praktisk Teologi beskæftiger sig her på fakultetet med de praksis- og organisationsformer, der findes i kirke og kristendom. Eksempler på “praksisformer” er diakoni, liturgi og sjælesorg, mens vi under “organisationsformerne” forstår eksempelvis kirkens forhold til staten, retten og medierne. Den praktiske teologi belyser dette genstandsfelt med en teori-dannelse, der udvikles i tæt dialog med de øvrige teologiske fag. Hvert praksis-område har nemlig sit bibelske grundlag, sine historiske forudsætninger og sine systematiske problemstillinger. Således kan den sjælesørgelige samtale inddrage bibelske billeder, religionsfilosofiske betragtninger og dogmatiske tankemønstre, og den udspiller sig i et forventningsrum med en særlig historie.

Samtidig profilerer den praktiske teologi sig i det teologiske fagfelt ved systematisk at indarbejde indsigter fra forskellige praksisvidenskaber. For sjælesorgens vedkommende er den primære dialogpartner psykologien, men også kommunikationsteori og forskellige livs-

verdensfilosofier er væsentlige. De empiriske videnskaber spiller en væsentlig rolle som leverandører af undersøgelsesmetoder. Særligt de kvalitative empiriske metoder er afgørende, fordi sjælesorg finder sted i et flygtigt nærvær mellem to mennesker eller i en gruppe. Dog kan man også tale om en slags skrevet sjælesorg i opbyggelige taler og bøger, f.eks. Johannes Møllehaves *Til trøst*.

Dansk forskning i sjælesorg

Forløberen for kirkens nutidige sjælesorgspraksis er i et historisk perspektiv skriftemålet. I løbet af det 19. århundrede gik skriftemålet imidlertid af mode, og særligt den dialektiske teologi i det 20. århundrede fokuserede mere på prædiken som kirkens primære kommunikationsform, alt imens de missionske og de liberalteologiske retninger arbejdede med mission, diakoni og børne- og ungdomsarbejde både i folkekirken og i de frie kirkelige organisationer.

Først i midten af 1980'erne begyndte teologistuderende at efterspørge undervisning i sjælesorg, som det er grundigt bevidnet i en nyligt udgivet antologi om dansk sjælesorg, *Sjælesorg i bevægelse* (2021). Siden da har ikke mindst den

norske teolog Tor Johan Grevbo spillet en central rolle som underviser og vejleder under talrige ophold i Danmark og som forsker. Det gælder især de to værker *Sjælesorgens vei* (2006) og *Sjælesorg i teori og praksis* (2018), som i omfang og dybde næppe vil blive overgået i Norden de næste mange år.

Mens undervisning og vejledning i sjælesorg på Folkekirkens Uddannelses- og Videnscenter og på de teologiske universitetsuddannelser har ligget på et højt niveau i flere år, er der en tydelig opblomstring i dansk forskning i sjælesorg. *Kritisk forum for praktisk teologi* har historisk set været den store drivkraft bag udgivelsen af sjælesorgslitteratur på dansk (se numrene 3, 10, 26, 47, 62, 70, 133, 139, 151 samt enkeltstående artikler). Eberhard Harbsmeiers behandling af emnet i *Praktisk teologi* fra 1995 er stadig en udmærket indføring, mens Kjeld Holms, Troels Nøragers, Bent Falks, Preben Koks og Leif Andersens bøger på hver deres måder har været toneangivende.

Men sjælesorgsforskningen i Danmark har for alvor fået momentum med Christine Tind Johannessens arbejde under inspiration fra nyere udviklinger inden for amerikansk sjælesorg, et arbejde, der foreløbigt er kulmineret i antologien *Den mangefoldede tro* (2019). Og så fungerer antologien *Sjælesorg i bevægelse* som et grundigt og perspektivrigt vejkort for dansk sjælesorg. Den gør det nemmere at finde rundt i landskabet for en som mig, der blev født samme år, som Tor Johan Grevbo besøgte Danmark første gang.

Skam og sjælesorg

Mit bidrag til forskningen i sjælesorg er et intensiveret fokus på sjælesorgens omgang med skammen. Baggrunden for dette fokus er mine seneste to års forskning i emnet skam og teologi i regi af det Carlsberg-finansierede projekt *Ambiguities of Shame*, som jeg har præsenteret tidligere i disse spalter (se TEOL-information nr. 60, 2019). Baggrunden for dette projekt var ikke mindst den teologi om skam, som sjælesorgsteologer har udviklet siden 1980'erne.

Denne sjælesorgsteologi har jeg indtil nu behandlet *systematisk-teologisk*, ikke mindst ved at indarbejde en distinktion mellem “skam”, “skamfuldhed” og “skamløshed”, som Christian Hjortkjær var den første til at foreslå i sin ph.d.-afhandling *Utilstrækkeligt enestående* (2016), og som vi siden har raffineret sammen i en artikel i *Kerygma und Dogma*. Med udgangspunkt i denne skelnen vil jeg nu diskutere og udvikle sjælesorgsteologien *praktisk-teologisk* ved at undersøge, hvordan sjælesørgere kan håndtere skammen i sjælesorgssamtalen.

Skam og skamfuldhed

Fænomenologisk betragtet er *skam* først og fremmest en affekt, som er kendetegnet ved en stærk kropslighed. Det kan være som en rødmen på hals, hoved og ører, men også som et vigende blik. Denne affekt kan komme over et menneske ved de forskelligste lejligheder, også i sjælesorgssituationen, når den hjælpsøgende samtalepartner – konfidenten – vover sig frem med en hemmelighed, men ikke bliver tilstrækkeligt rummet. Skammen fungerer her som en advarsel om, at forholdet er i krise.

Hvor skammen som affekt er kortvarig og synlig, findes der også en skam, som er langvarig, og som kan skjules. Den skam kan bedst kaldes *skamfuldhed*. Det er netop skamfuldheden, som sjælesorgsteologien har reflekteret mest over og anvist måder at håndtere på. I sit bidrag til *Sjælesorg i bevægelse* har lederen af projektet "Sjælesorg på nettet", Pernille Hornum, fremhævet potentialet i den anonyme og digitale form for sjælesorg til at kalde konfidentens skamfuldhed frem. Den eksistensteologisk arbejdende Hanne Pahuus giver i sin artikel et konkret eksempel på en samtale, hvor skamfuldheden kommer til udtryk hos konfidenten på to distinkte måder. Hun viser, hvordan sjælesørgeren kan imødegå skamfuldheden dels med normkritik, dels med en af-tabuiserende humor. Således er Hornum og Pahuus to interessante eksempler på den voksende litteratur om sjælesorgens måder at omgås med skamfuldheden.

Distinktionen mellem skam som affekt og som skamfuldhed er delvist indeholdt i Else-Britt Kjellqvists maleriske beskrivelse af den røde og den hvide skam, som ofte noteres i sjælesorgsteologien, f.eks. i Grevbos *Sjælesorgens teori og praksis*. Men sjælesorgsteologen koncentrerer sig for ofte kun om den hvide skamfuldhed, således også Grevbo (selvom han i *Sjælesorg i teori og praksis* dog omtaler en "sund skam", der melder sig i ærefrygten for Gud). Det overvejes for sjældent, hvad sjælesørgeren kan gøre med den røde advarselsskam, når den faktisk optræder. Det overvejes heller ikke, hvad sjælesørgeren kan gøre i fraværet af denne skam, altså hvor sjælesørgeren oplever, at skammen klart og tydeligt burde have foreligget.

Skam og skamløshed

For det er ikke kun skam som skamfuldhed, der kan ødelægge menneskers liv. Det kan også fraværet af skam. Det er ligefrem godt at have skam i livet som værn mod *skamløshed*. Men hvad kan sjælesørgeren gøre i samtalen med et menneske, der mangler skam i livet, altså når konfidenten opfører sig skamløst? Skamløshed er udtryk for en handling eller tænkemåde, som klart og tydeligt tilsidesætter eller overskrider nogle fælles etiske grænser uden sans for blufærdighed og værdighed.

Om sjælesørgeren vurderer, at dette er tilfældet, afhænger også af etisk ståsted. Ikke mindst derfor advares sjælesørgeren ofte mod bastante værdiudmeldinger. Andre grunde til denne anbefaling er, at klare udmeldinger om sjælesørgerens normer kan ødelægge den stemning af tillid, accept og agtelse, som er væsentlig for samtalen. Endelig skal sjælesørgeren ikke tage ansvar for konfidentens værdier, for det er jo konfidenten, der skal leve sit eget liv, ikke sjælesørgeren. Men sjælesørgeren kan opleve, at en etisk tankeløshed eller ligefrem en etisk forråelse hos konfidenten udgør en så væsentlig del af konfidentens lidelse, at den ikke kan forbigås. Så hvordan kan sjælesørgeren håndtere samtalen med et mennesket hæmmet af skamløshed og med hvilken risiko?

Inspiration hos Kierkegaard

Det teoretiske grundlag for denne forskningsidé er altså distinktionen mellem skam, skamløshed og skamfuldhed. Denne skelnen er påvirket systematisk af Kierkegaards analyse af menneskets *fortvivlelse*. Hvordan det

hænger sammen, kan jeg vise kort ved at sammenligne skammen med *sorgen*.

I *Kjerlighedens Gjerninger* (1847) understreger Kierkegaard nemlig, at sorgen er vigtig; det er fortvivlelsen, der er problematisk. Sorgen er i sig selv udtryk for kærlighed, for man sørger over tabet af dem, man elsker. Derfor er sorgen påkrævet af kærlighedsbuddet. For så vidt som mennesket er bestemt til kærlighed, er det også bestemt til sorg. Sorgen kan imidlertid også give anledning til fortvivlelse.

Fortvivlelsen findes i to prægnante former, som Kierkegaard udfolder det i *Sygdommen til Døden* (1849). Når sorgen opsluger et menneske, så man mister lysten til at leve, er det den første fortvivlelse, svaghedens, der kommer til udtryk. Den anden fortvivlelse, styrkens, finder sted, når man forhærder sig mod kærligheden, fordi den gør ondt. Så må sorgen ingenting fylde. Hvor sorgen altså bevarer et menneske i kærligheden, bliver kærligheden forvansket i de to former for fortvivlelse.

Denne beskrivelse gør det muligt at undersøge, om ikke også fortvivlelsen er det egentligt problematiske, når det

gælder *skammen*. Skammen, kunne man sige, er i sig selv udtryk for kærlighed, men også for krise, fordi skammen forudsætter, at mennesker er bestemt til at være forbundet med hinanden i kærlighed, en levende og kraftfuld kærlighed, der indimellem giver knubs. Med henblik på kærligheden må man kunne se sig selv udefra og i et kritisk lys, ikke bare ens handlinger, men også ens værdier og identitet. Med henblik på kærligheden må man også kunne se på den andens og de andres handlinger, værdier og identitet, for så vidt som skammen indimellem egentlig hører hjemme hos den anden og de andre.

Skammen kan ligesom sorgen også give anledning til fortvivlelse. I svaghedens fortvivlelse bliver skam til skamfuldhed, hvor man *ikke* vil være sig selv, men helst være en anden. Og i styrkens form bliver skam til skamløshed, hvor man fortvivlet gerne vil være sig selv uden at skulle forholde sig til den anden.

Ud fra dette teoretiske grundlag vil jeg arbejde videre med praktisk-teologisk forskning i sjælesorg og skam de næste tre år.